УДК.373.2
DOI 10.33514/BK-1694-7711-2023-1(2)-149-152

Төрөгелдиева Коңуржан Макешовна, Кумашова Аида Анаркуловна
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети, п.и.д., профессор
Талас мамлекеттик университети, педагогика кафедрасы, ага окутуучу
Торогелдиева Конуржан Макешовна, Кумашова Аида Анаркуловна
Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, д.э.н., профессор,
Таласский государственный университет, кафедра педагогики, старший преподаватель
Torogeldieva Konurzhan Makeshovna, Kumashova Aida Anarkulovna
Kyrgyz State University named after I. Arabaev, Doctor of Economics, Professor,
Talas State University, Department of Pedagogy, Senior Lecturer

БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТИН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЛОГИКАЛЫК ОЙ-ЖҮГҮРТҮҮСҮН ӨСТҮРҮҮНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Кыскача мүнөздөмө. Балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн мааниси бүгүнкү күндө коомдун муктаждыктары менен аныкталат, анда кыйын кырдаалда түшүнүүгө жана чечим кабыл алууга жөндөмдүү адамдар талап кылынат. Макалада башталгыч класстын окуучуларынын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн өзгөчөлүгү каралат. Балдардын өнүгүүсүнүн мүнөздүү өзгөчөлүктөрү, алардын логикалык ой жүгүртүүсүнүн калыптанышына таасир этүүчү жаш өзгөчөлүктөрү көрсөтүлөт.

Аннотация. Важность развития логического мышления у детей определяется потребностями современного общества, которому требуются люди, способные понимать и принимать решения в сложных ситуациях. В статье рассматриваются особенности развития логического мышления учащихся начальных классов. Показаны характерные особенности развития детей, возрастные особенности, влияющие на формирование у них логического мышления.

Abstract. The importance of developing logical thinking in children is determined by the needs of modern society, which requires people who are able to understand and make decisions in difficult situations. The article discusses the features of the development of logical thinking of primary school students. The characteristic features of the development of children, age-related features that affect the formation of their logical thinking are shown.

Негизги сөздөр: логикалык ой жүгүртүү, психикалык операциялар, башталгыч мектеп, башталгыч мектеп жашы.

Ключевые слова: логическое мышление, мыслительные операции, начальная школа, младший школьный возраст.

Keywords: logical thinking, mental operations, elementary school, primary school age.

Логикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү башталгыч мектептин негизги милдеттеринин бири. Окутуунун башталышында логикалык операцияларды жетишсиз өздөштүрүү келечекте кыйынчылыктарды жаратат.Начало формы

Мектеп программасынын дээрлик бардык предметтеринде логикалык ой жүгүртүү зарыл болгон тапшырмалар бар. Психологдор балдар өнүккөн концептуалдык ой жүгүртүүсү, өнүккөн логикалык операциялары менен төрөлбөйт деп айтышат. Максаттуу жана системалуу иштөөдө гана бул психиканын спецификалык өзгөчөлүктөрү калыптанат. «Эгерде окуучулар логикалык ой жүгүртүүгө көнбөсө, анда алар психикалык ишмердүүлүгүндө дайыма кыйынчылыктарга дуушар болушат». Мындай учурда бул ишти мугалим аткарышы керек [1].

Логикалык ой жүгүртүү – бул жөнөкөй логикалык аракеттерди өз алдынча аткаруу жөндөмү: анализ, синтез, салыштыруу, жалпылоо ж.б.

Башталгыч мектепте логикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү маселелери боюнча изилдөө иштерин жүргүзгөн окумуштуулар П.Я.Гальперин, А.А. Люблинская, Л.Обухова, А.А.Столяр, Д.Б.Элконин ж.б. М.К.Акимованын сөзү боюнча башталгыч мектеп курагында ой жүгүртүү негизги психикалык процесс болуп саналат, анын өнүгүшү башка психикалык функцияларга таасирин тийгизет [2].

Ой жүгүртүү таанып билүүнүн курамындагы маанилүү компоненттердин бири деп эсептелет. Философия жана психология илимдеринде таанып билүү – сезип таанып билүү жана рационалдык таанып билүү деп бөлүнөт. Сезип таанып билүү сезүү, кабыл алуу жана элестөө формалары аркылуу ишке ашырылат. Рационалдык таанып билүү адамдын сезип таанып билүүсүнөн кийинки деңгээлдеги, абстракттуу ой жүгүртүүгө негизделген таанып билүү. Мында ой жүгүртүү активдүү колдонулат. Мындан жүз жылдай мурун В.И.Ленин таанып билүүнүн маңызы тууралуу: «Жандуу түрдө кабыл алуудан абстракттуу ой жүгүртүүгө, андан практикага, – чындыкты таанып билүүнүн, объективдүү реалдуулукту таанып билүүнүн диалектикалык жолу ушундай» – деген ойду айткан [93, 152-153 бб]. Мында сезип кабыл алуудан кийин ой жүгүртүү процесси ишке ашырылары тууралуу айтылат. Ал эми кабыл алынып, ой жүгүртүү аркылуу чагылдырылган объект кайра практикада колдонууга багытталат. Практикада колдонуу аркылуу объекттин өзгөчөлүктөрү дагы бир сыйра даана такталат. Бул процесс окуучунун окуу материалын өздөштүрүүдө дагы ишке ашырыла тургандыгы белгилүү. Кабыл алынган материалды ой жүгүртүү аркылуу талдоо жүргүзүп, башка түшүнүктөр менен салыштырып, синтездеп жана жалпылаштырып, окуучу окуу материалын жакшы өздөштүрө алат. Ал эми өздөштүргөн түшүнүктү практикада колдонуу менен бул түшүнүктүн касиеттерин толук өздөштүрүп, өзүнүн ой жүгүртүүсүнүн тууралыгын, чындыгын далилдей алат.

Адабияттарда «ой жүгүртүү» түшүнүгү төмөнкүчө чечмеленет: «Ой жүгүртүү – бул объективдүү чындыктын жалпылаштырылып жана кыйыр түрдө чагылдырууну мүнөздөөчү инсандын таанып билүү ишмердүүлүгү» [69, 199-б.]. Ой жүгүртүүнү иштеп аткан интеллект деп дагы айтышат. Демек, ой жүгүртүү – бул ишмердүүлүк. Ар кандай ой жүгүртүү процесси, ички түзүлүшүндө белгилүү бир милдетти чечүүгө карата жасалган аракетти билдирет [16; 27; 39; 91; 110; 141]. Милдет адамды ойлонууга мажбурлайт. Ой жүгүртүү процессинин баштапкы моменти болуп проблемалык кырдаал эсептелет. Азырынча бул кырдаалдын чечилишинин даяр жолу жок. Адам качан бир нерсени түшүнүүгө муктаж

болгон учурда гана ойлоно баштайт. Ой жүгүртүү процесси проблемалардан, же суроо коюудан, таң калуудан жана карама каршылыктын пайда болушунан башталат [161, 69-б].

Ой жүгүртүүнүн аякташы – бул коюлган милдеттин чечилиши. Ой жүгүртүү салыштыруу, анализ, синтез, абстракциялоо, жалпылоо, конкреттештирүү операциялары аркылуу жүргүзүлөт. Бул операциялар өздөштүрүп жаткан түшүнүктүн негиздүү, объективдүү ички байланыштарын жана катыштарын ачыктап берүүгө багытталган.

Ой жүгүртүүнүн 3 түрү бар: предметтик-эффективдүү, визуалдык-сүрөттүү жана сөздүк-логикалык. Предметтик-эффективдүү ой жүгүртүү эрте жаш курактагы балдарга мүнөздүү. Алар үчүн предмет жөнүндө ой жүгүртүү — аны менен аракеттенүү, аны практикада үйрөнүү.

Визуалдык-сүрөттүү ой жүгүртүү – чагылдырууга жана кабылдоого таянган ой жүгүртүүнүн бир түрү. Бул мектепке чейинки курактагы балдар үчүн жана жарым-жартылай кичинекей мектеп окуучулары үчүн мүнөздүү.

Сөздүк-логикалык ой жүгүртүү – бул акыл операциялары гана эмес, сүйлөө да колдонулган ой жүгүртүү. Кептин өнүгүшү ой жүгүртүүнүн өнүгүшү менен ажырагыс байланышта. Мектептин таасири сөз байлыгын байытуудан көрүнөт.

Ой жүгүртүүнүн негизги логикалык структураларынын калыптанышы жана өнүгүшү 5-11 жашта болот. Ой жүгүртүүнүн стандарттуу эмес иштөөсү канааттануу сезимин пайда кылат. Балада ишти аягына чейин чыгаруу каалоосу пайда болот. Окуучунун ийгиликтүү иши – окуу процессин натыйжалуураак кылган оң эмоциялар [4].

Окуу процессинде сөздүк-логикалык ой жүгүртүү тез өнүгөт. Кенже мектеп окуучусу бара-бара нерселердин, кубулуштардын маанилүү касиеттерине көңүл бура баштайт, жалпылоо жана салыштыруу операцияларына алгачкы кадамдарды жасайт. 1-2-класстын балдары тигил же бул жагынан окшош нерселерди жана кубулуштарды чаташтырып алышат. П.Я.Гальперин башталгыч мектеп жашындагы балдарга ылайыктуу «психикалык аракеттин этаптуу калыптанышы» теориясын сунуш кылган [5]. Биринчи этапта көйгөйдү чечүү үчүн бала сырткы материалдык аракеттерди колдонот, алгач көзгө урунган нерсени баса белгилейт. Экинчи этапта аракет материалдык формада түзүлөт. Бул жерде окуучу тышкы көрсөткүчтөрдүн толук системасын, ал жетекчиликке алуу керек болгон эрежелерди алат. Бул этаптагы иш-аракет автоматташтырылган жана окшоштук принцибине ылайык башка милдеттерге которулат.

Үчүнчү этапта иш-аракет оозеки же жазуу түрүндө жыйынтыкталат. Бала тапшырманы аткаруунун шарттарын жаттап гана тим болбостон, аларды түшүнө баштайт. Бул иш-аракеттерди бала (адегенде үн чыгарып, анан ичинен) айтат.

Төртүнчү этап – ички ишмердүүлүк баскычы. Мында өздөштүрүүсү сырткы сүйлөмсүз ишке ашат.

Кенже мектеп окуучуларында белгилердин категориясын тандоо кандай жүргүзүлөт? Бул жерде мыйзам ченемдүүлүк бар. Мында 1-класстын окуучулары эң көрүнүктүү, көрсөтмөлүү белгилерди баса белгилешет.

2-класстан баштап балдардын көңүлү предметтер менен кубулуштардын ортосундагы байланыштарды жана мамилелерди чагылдырган белгилерге бурулат. 3-4-класстарда окуучулар себеп-натыйжа байланыштарды түзүшөт, тар жана кеңири түшүнүктөрдү белгилешет.

Анализдин өнүгүүсү практикалык-натыйжалуулуктан сезимдикке жана андан ары психикалыкка өтөт. Бул процесс синтезге караганда тезирээк өнүгөт. Синтез жөнөкөйдөн татаалга карай өнүгөт.Ой жүгүртүү иш-аракети салыштыруу аркылуу чагылдырылат. Салыштыруу үчүн негиз болуп байкоо саналат. Кенже мектеп окуучулары алгач предметтерди элестетүүлөрүнө жараша, андан кийин абстракттуу салыштырышат.

Балдардын билим алуусу менен катар логикалык ой жүгүртүү, жыйынтык чыгаруу жана корутундулоо жөндөмдүүлүгү өнүгөт. Эгерде 1-класстын окуучулары менен экинчи класстын окуучулары аналогияны жана реалдуу фактыларды колдонуп, далилдөөчү аргументтерди келтирсе, анда 3-4-класстын окуучулары жүйөлүү далилдерди келтирип, аргументти кеңейте алышат.

Ошондой эле окуу процессинде балдарда илимий түшүнүктөр калыптана баштайт. Аларды өздөштүрүүдө окуучуларда мектептен, андан тышкары жактан да алган тажрыйба болуш керек. Илимий түшүнүк жалпылоодон конкреттүүлүккө өтөт.

Ошентип, башталгыч мектеп жашында бала логикалык операцияларды колдоно баштайт. Жыйынтыктап айтканда, ал көбүрөөк аныкталган өзгөчөлүктөргө таянат. Аналитикалык жана синтетикалык иштер тынымсыз өркүндөтүлүп турат. Кенже мектеп окуучулары себеп-натыйжа мамилелерин үйрөнүшөт. Ой-пикир айтуу жөндөмдүүлүгүн өнүктүрөт.

Жыйынтыктап айтканда, ар бир баланын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү өзгөчөлүктөрү ар кандай экенин айтуу керек. Мугалим жеке мамилени колдонуу менен логиканы өнүктүрүү процессин куруусу керек. Ийгиликтүү өнүккөн логикалык операциялар-окуучунун жетишүү прогрессинин ачкычы болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1.Подласый И.П. Педагогика. Новый курс. М.: ВЛАДОС, 1999. 576 с.

2. Акимова М.К. Упражнения по развитию мыслительных навыков младших школьников. Обнинск: Вираж, 2008. 213 с.

3. Колягин, Ю.М**.** Задачи в обучении математике часть II, обучение математике через задачи и обучение решение задач. [Текст] / Ю.М. Колягин – М: Просвещение 1977. – 224 с.

4. Крутецкий В.А. Психология. М.: Просвещение, 1980. 352 с.

5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480с.

6. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение в поэтапном формировании умственных действий // Исследования мышления в советской психологии. М.: Наука, 2014. С. 259-276.